

(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित न्यायनिर्णयाचे मराठीत भाषांतर)

सर्वोच्च न्यायालय रिपोर्ट (१९९६) २ एस. सी. आर. पान क्र. ९३-९८

दिवाणी अपील क्र. ३३८५-८६/१९९६

उपविभागीय पोस्ट निरीक्षक वायकम आणि इतर इ.

विरुद्ध

थेयम जोसेफ इत्यादी.

२ फेब्रुवारी, १९९६

(के. रामास्वामी आणि जी. बी. पटनायक, जे. जे.)

सेवा कायदा |

पोस्ट विभाग - अतिरिक्त विभागीय कर्मचारी सेवा नियम —नियम ६ आणि ७
अतिरिक्त एजंट हे वर्तणुक नियमांद्वारे नियंत्रित नागरी सेवक आहेत-औद्योगिक विवाद
कायद्यातील तरतुदींना आकर्षित करत नाहीत-म्हणून कायद्यातील तरतुदींनुसार सेवा
समाप्ती करणे योग्य नाही-या व्यक्तींची नेमणूक नियमांनुसार करण्यात आली असल्याने ते
एक महिन्याचा भत्ता आणि महागाई भत्ता मिळण्यास पात्र आहेत.—भविष्यात रिक्त
पदांसाठी अर्ज करू शकतात आणि त्यांचा भविष्यात विचार केला पाहिजे. एका

अपिलामधील कर्मचारी १९८३ पासून कार्यरत असल्याने न्यायाधिकरणाच्या आदेशात हस्तक्षेप केला गेला नाही—औद्योगिक विवाद कायदा, १९४७.

दिवाणी अपिलीय अधिकारक्षेत्र : दिवाणी अपील क्रमांक ३३८५-८६/१९९६

केंद्रीय प्रशासकीय न्यायाधिकरण, एर्नाकुलम खंडपीठ केरळच्या (मूळ अर्ज क्रमांक ४९/९० मध्ये) दिनांक २७.६.९० च्या न्यायनिर्णय व आदेशातून आणि आर.ए.क्रमांक १०७/९० मधील २६.१०.९० च्या आदेशावरून उद्भवलेले.

अपीलकर्त्यांसाठी व्ही.आर.रेड्डी, अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल, एन.एन.गोस्वामी, टी.सी.शर्मा, हेमंत शर्मा, सी.व्ही.एस.राव, ए.डी.एन.राव, श्रीमती अनिल कटियार यांनी बाजू मांडली.

ए. एस. नांबियार, पी. के. मनोहर, शांता वासुदेवन, मालिनी पोडवाल, अमलन घोष यांनी उत्तरवादींची बाजू मांडली.

न्यायालयाचा खालील आदेश देण्यात आला :

अनुमती दिली.

आम्ही दोन्ही बाजूंचा विद्वान वकिलांचे म्हणणे ऐकले आहे.

एन. जी. मलिक, ई. डी. पॅकर यांची भरती २१ सप्टेंबर १९९१ रोजी झाली व त्यांना २३ सप्टेंबर १९९१ ते २ ऑक्टोबर १९९१ या कालावधीत प्रशिक्षणासाठी पाठवले. २१ सप्टेंबर

१९९१ रोजी नियुक्तीची कोणतीही औपचारिकता न पाळता, स्टॉप गॅप व्यवस्था म्हणून प्रतिवादीची बदली कर्मचारी म्हणून नेमणूक करण्यात आली. असे दिसते की एन. जी. मलिक प्रशिक्षणानंतर ड्युटीवर हजर झाले नव्हते आणि प्रतिवादी ई. डी. पॅकर पदावर कायम होता. २ ऑगस्ट १९९३ रोजी कोणतीही सूचना न देता त्यांच्या सेवा खंडित करण्यात आल्या. त्यांनी ओ.एस.क्रमांक ५१/१९९४ द्वारे कॅट, अहमदाबाद खंडपीठात धाव घेतली आणि इतर सर्व प्रकरणांमध्ये हीच वस्तुस्थिती आहे.

लवादाने १२ मे १९९४ च्या आक्षेपित आदेशाद्वारे अपीलकर्ता हा उद्योग आहे आणि प्रतिवादी औद्योगिक विवाद कायदा, १९४७ (थोडक्यात 'कायदा') लागू असणारा कामगार आहे या कारणास्तव शैलेश कुमार यांना बडतर्फ करण्याचे आदेश रद्द बातल ठरवले. कलम २५ एफ अन्वये सेवा समाप्तीची कोणतीही नोटीस बजावण्यात आली नाही किंवा कपातींसाठी भरपाई देण्यात आली नाही, त्यामुळे प्रतिवादी पुन्हा सेवेत रुजू होण्यास पात्र आहे आणि कायद्याच्या संबंधित तरतुदींनुसार त्याच्याविरुद्ध कारवाई करण्याचा अधिकार अपीलकर्त्याला खुला असेल. त्यामुळे विशेष अनुमतीद्वारे हे अपील दाखल केले जाते. बॅचमध्ये समाविष्ट असलेल्या सर्व न्यायाधिकरणांनी अशीच मते व्यक्त केली आहेत.

याचिकाकर्त्याचे ज्येष्ठ वकील श्री गोस्वामी यांनी युक्तिवाद केला की, या अतिरिक्त विभागीय एजंटच्या नेमणुका टपाल आणि दूरसंचार महासंचालकांनी वेळोवेळी जारी

केलेल्या वैधानिक निर्देशांनुसार नियंत्रित केल्या जातात. त्या नेमणुका वैधानिक नियमांनुसार नियंत्रित केल्या जात असल्याने ते कायमस्वरूपी कर्मचारी नाहीत. त्यात नमूद केलेल्या अटींच्या अधीन राहून ते कंत्राटी तत्त्वावर केवळ अर्धवेळ कर्मचारी आहेत. त्यामुळे या कायद्यातील तरतुदींनुसार ना अपीलकर्ता उद्योग आहे, ना प्रतिवादी कामगार आहे. त्यामुळे या कायद्यातील तरतुदी लागू होतात, असा न्यायाधिकरणाचा निष्कर्ष चुकीचा ठरला. प्रतिवादीचे अभ्यासू वकील आणि इतर प्रतिवादींचे वकील श्री नांबियार यांनी असा युक्तिवाद केला की न्यायाधिकरणासमोर भारत सरकारच्या वतीने उपस्थित असलेल्या वकिलांनी हे मान्य केले आहे की अपीलकर्ता हे उद्योगात आहेत आणि म्हणूनच, न्यायाधिकरणाने काढलेला त्यांचा निष्कर्ष योग्य आहे की कायद्यातील विहित प्रक्रियेचे अनुसरण केले जाईल. अधिनियमाच्या कलम २५ एफ अन्वये कोणतीही नोटीस देण्यात आली नसल्याने सेवा समाप्ती बेकायदेशीर असून ती कायद्याशी सुसंगत आहे.

या युक्तिवादांचा विचार करता, असा प्रश्न पडतो की अपीलकर्ता हे उद्योग आहे का? सार्वभौम समाजवादी, धर्मनिरपेक्ष लोकशाही प्रजासत्ताक म्हणून भारताला कायद्याच्या अधिपत्याखाली समतावादी सामाजिक व्यवस्था प्रस्थापित करावी लागेल.

कल्याणकारी उपाययोजना हे सार्वभौम कार्याचे स्वरूप आहे आणि कायदा व सुव्यवस्था राखणे हे पारंपारिक कर्तव्य आता राज्याची संकल्पना राहिलेली नाही.

राज्यघटनेच्या भाग ४ अन्वये राज्याच्या धोरणाची मार्गदर्शक तत्त्वे राज्याला विविध कर्तव्ये देतात आणि कर्तव्ये पार पाडणे ही घटनात्मक कार्ये आहेत. सर्वसामान्य जनतेला दूरसंचार सेवा पुरविणे हे राज्याचे एक कर्तव्य आहे आणि म्हणूनच कल्याणकारी राज्य म्हणून राज्याच्या सार्वभौम कार्याचा एक आवश्यक भाग आहे. त्यामुळे हा उद्योग नाही.

प्रतिवादीची नेमणूक स्वामींच्या टपाल विभागातील अतिरिक्त विभागीय कर्मचारी यांसाठीच्या सेवा नियमांच्या संकलनाच्या कलम III मधील नियमांद्वारे नियंत्रित केली जाते नियमावलीत त्याअंतर्गत भरतीची पद्धत देण्यात आली आहे. वयोमर्यादा १८ ते ६५ वर्षे दरम्यान निश्चित करण्यात आली आहे. शैक्षणिक अर्हता पुढीलप्रमाणे निश्चित करण्यात आली आहे. अतिरिक्त विभागीय सब-पोस्टमास्टर्स आणि अ. वि. शाखा पोस्टमास्टर्ससाठी किमान पात्रता म्हणून मॅट्रिक अ. वि. डिलिव्हरी एजंट, अ. वि. स्टॅम्प विक्रेते आणि अ. वि. च्या इतर सर्व श्रेणींसाठी किमान शैक्षणिक अर्हता म्हणून आठवी इयत्ता पात्रता निश्चित करण्यात आली आहे आणि मॅट्रिक पात्रता असलेल्या उमेदवारांना प्राधान्य दिले जाते. त्यातील नियम ३ मध्ये उत्पन्नमर्यादा व मालमत्तेची धारणांचे नियमन करण्यात आले आहे. एजन्सीचा ताबा घेणारी व्यक्ती अशी असावी की ज्याच्याकडे उपजीविकेचे पुरेसे साधन आहे आणि नियमांमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे तो त्या ठिकाणचा रहिवासी असावा. निर्दिष्ट अटीनुसार व्यक्तींची निवड केली जाते, केलेली कोणतीही नियुक्ती कराराच्या स्वरूपाची

असते आणि लेखी दिलेल्या नोटीसद्वारे समाप्त केली जाऊ शकते. उपनियम (३) ते (५) पूर्वचारित्र्याची पडताळणी व वैद्यकीय तपासणी इ., नियम ६ मध्ये अपंग माजी सैनिकांना नोकरी देण्याची तरतूद आहे. नियम ७ मध्ये नियुक्त्यांमध्ये अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातींना प्राधान्य देण्यात आले आहे. नियम ८ मध्ये अनुसूचित जाती व जमातीच्या उमेदवारांच्या भरतीसाठी पदांची टक्केवारी सांगितली आहे. नियम ९ मध्ये शिक्षकांनाही अतिरिक्त विभागीय एजंट म्हणून नियुक्त करण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे, नियम १० मध्ये शिक्षकांना अतिरिक्त विभागीय एजंट म्हणून नियुक्त करण्याची पद्धत नमूद करण्यात आली आहे. नियम ११ नुसार एकाच कार्यालयात जवळच्या नातेवाइकांना कामावर ठेवण्यास मनाई आहे. नियम १२ मध्ये अ. वि. शाखा पोस्ट मास्तरची नियुक्ती निरीक्षकांमार्फत करण्याची तरतूद आहे. नियम १३ मध्ये अतिरिक्त विभागीय एजंटांची तात्पुरती नियुक्ती करण्याची तरतूद आहे.

कलम पाचमध्ये वेतनश्रेणी विहित करण्यात आली आहे आणि एकत्रित भत्त्याच्या परिगणनेसाठी अतिरिक्त विभागीय उप-पोस्टमास्तर / अ. वि. भांडार / अ. वि. उपअभिलेख लिपिक संबंधित नियम 2.1 अंतर्गत वेळोवेळी सूचना जारी केल्या जातात. त्यांना देय असलेला मूळ मासिक भत्ता कमीत कमी ३८५ रुपये आणि जास्तीत जास्त ६२० रुपये असेल. नियम २.१ (ब) (क) (ड), नियम ६ मध्ये त्यांच्या कामाच्या व्यापाबद्दल

कार्यालयीन देखभाल भत्ता आणि नियम ५ मध्ये सायकल भत्ता नमूद करण्यात आला आहे. नियम 7 स्थिर स्टेशनरी प्रभाराशी संबंधित आहे. त्यामुळे पुढील नियमावलीत नमूद केलेल्या या नियमांनुसार वेतन देण्यावर नियंत्रण ठेवण्यात आले आहे की नाही, हे दिसून येईल.

कलम II मध्ये अ. वि. एजंट यांची वर्तणूक आणि सेवा नियमांची तरतूद आहे. नियम ६ सेवा समाप्तीच्या अधिकाराशी संबंधित आहे आणि तो खालीलप्रमाणे आहे :

"६ सेवेची समाप्ती - (अ) ज्या कर्मचार्याने नियुक्तीच्या तारखेपासून तीन वर्षांपेक्षा जास्त सलग सेवा दिली नाही, अशा कर्मचार्याची सेवा कर्मचार्याने नियुक्ती प्राधिकारी किंवा नियुक्ती प्राधिकारी यांनी कर्मचार्यांना लेखी स्वरूपात दिलेल्या नोटीसद्वारे केव्हाही समाप्तीस पात्र असेल;

(ब) अशा नोटीशीचा कालावधी एक महिना असेल.

परंतु अशा कोणत्याही कर्मचार्याची सेवा तात्काळ संपुष्टात आणली जाऊ शकते आणि अशा समाप्तीनंतर कर्मचारी नोटीशीच्या कालावधीसाठी त्याच्या मूळ भत्त्याच्या रकमेएवढी रक्कम आणि महागाई भत्ता ज्या दराने तो आपली सेवा समाप्त करण्यापूर्वी ते घेत होता, किंवा, यथास्थिती, त्याच दराने मिळण्याचा हक्कदार आहे. त्या कालावधीसाठी अशी नोटीस एक महिन्यापेक्षा कमी पडते.

टीप:- ज्या ठिकाणी अशा बडतर्फीचा हेतू तात्काळ असणे आवश्यक आहे, तेथे मनी ऑर्डरद्वारे एक महिन्याच्या नोटिशीच्या बदल्यात एक महिन्याचा बेसिक महागाई भत्ता अ. वि. एजंटला पाठविला जात आहे, हे नमूद करावे.

नियम ७ मध्ये दंडाचे स्वरूप नमूद केले आहे जे खालीलप्रमाणे आहे :

७. दंडाचे स्वरूप - खालील दंड, चांगल्या आणि पुरेशा कारणांसाठी आणि त्यानंतर च्या तरतुदीनुसार, नियुक्ती प्राधिकाऱ्याद्वारे कर्मचाऱ्यावर लादला जाऊ शकतो, उदा.

(i) निर्भत्सना;

(ii) अ. वि. एजंटचा पोस्टमन पदाच्या भरती परीक्षेस बसण्यास आणि/ किंवा पोस्टल सहाय्यक / सॉर्टिंग सहाय्यक म्हणून भरतीसाठी एक वर्ष किंवा दोन वर्षांच्या कालावधीसाठी किंवा जास्तीत जास्त तीन वर्षांच्या कालावधीसाठी विचार करण्यास मनाई करणे;

(iii) अ. वि. एजंटचा गट 'ड'च्या भरतीसाठी तीन वर्षांपेक्षा जास्त कालावधीसाठी विचार करण्यास मनाई करणे;

(iv) निष्काळजीपणा किंवा आदेशांचे उल्लंघन केल्याने सरकारला झालेल्या कोणत्याही आर्थिक नुकसानीच्या संपूर्ण किंवा काही भागाची भत्त्यातून वसुली;

(v) भविष्यातील नोकरीसाठी अपात्र ठरणार नाही अशा सेवेतून काढून टाकणे;

(vi) सेवेतून बडतर्फ करणे जे सामान्यतः भविष्यातील रोजगारासाठी अपात्र ठरेल".

अशा प्रकारे ईडी एजंटच्या सेवा शर्तीचे नियमन करणारी भरतीची पद्धत, सेवाशर्ती व अटी, वेतनश्रेणी आणि वर्तणुक नियम वैधानिक नियमनाद्वारे नियंत्रित केले जातात हे पाहिले जाईल. हे कर्मचारी या वर्तणुक नियमांद्वारे नियंत्रित केलेले नागरी सेवक आहेत, हा आता या न्यायालयाचा प्रस्थापित कायदा आहे. त्यामुळे आवश्यक त्या अर्थाने ते कायद्यातील तरतुदींना आकर्षित करणाऱ्या कामगारांच्या श्रेणीत येत नाहीत. त्यामुळे न्यायाधिकरणाने अवलंबलेला दृष्टिकोन स्पष्टपणे बेकायदेशीर आहे.

प्रशिक्षणानंतर ड्युटीवर न आलेल्या नियमित उमेदवाराला पर्याय म्हणून प्रतिवादीची नेमणूक करण्यात आल्याचे दिसून येते. प्रतिवादी ची नेमणूक करण्यात आली आहे आणि त्याने नियमाप्रमाणे काम केले आहे, त्यामुळे तो तदर्थ अतिरिक्त विभागीय पॅकर च राहणार आहे. त्याला वर्तणुक नियम ६ अन्वये एक महिन्याचा भत्ता व महागाई भत्त्यासाठी मोजावी लागणारी रक्कम मिळण्याचा अधिकार असेल. तेवढेपैसे दिले जातील. कायद्यातील तरतुदींनुसार न्यायाधिकरणाने अपीलकर्त्याला सेवा समाप्त करण्याचे निर्देश देणे पूर्णपणे चुकीचे होते. जेव्हा कोणतीही रिक्त जागा उद्भवते आणि भरली जाते तेव्हा प्रतिवादीला इतर उमेदवारांसह अर्ज करण्याचे स्वातंत्र्य आहे. अपीलकर्त्याला त्याच्या प्रकरणाचा विचार करण्याचे निर्देश दिले जातात जे देखील नियमांनुसार केले जातील. तो पात्र ठरल्यास त्याचा

विचार केला जाऊ शकतो आणि नियमानुसार त्याची या पदावर नियुक्ती केली जाऊ शकते.

त्यानुसार अपील मंजूर केले जाते.

दि. अ. क्र. ३३८७/९६ (@ वि. अ. या. (दि.) क्र. २५९३/९४)

अनुमती दिली.

या प्रकरणाची वस्तुस्थिती अशी आहे की प्रतिवादीची कालिकत येथे अति. विभागीय पॅकरला पर्याय म्हणून नियमितपणे निवड करण्यात आली होती. ते कार्यरत असताना एम्प्लॉयमेंट एक्स्चेंजमधून नाव मागवून भरती केली जायची. त्याचे नाव प्रायोजित नसल्याने त्याला नोकरीतून काढून टाकण्यात आले . वर दिलेला युक्तिवाद लक्षात घेता तो तात्पुरता कार्यरत उमेदवार असल्याने त्याला कोणताही अधिकार मिळू शकत नाही; तथापि, त्याच्या प्रकरणाचा इतर उमेदवारांसह विचार करण्याचे निर्देश दिले जातात आणि जर तो पात्र आढळला तर त्याचा विचार केला जाऊ शकतो आणि नियमानुसार त्याची नियुक्ती केली जाऊ शकते.

अपील मंजूर केले जाते.

दि. अ. क्रमांक ३३८५-८६/१९९६ (@ वि. अ. या. क्रमांक ५८७-८८/९२)

अनुमती दिली. उशीर माफ केला.

जरी येथे आधी नमूद केलेले कायद्याचे तत्त्व ठरलेले आहे, तरी प्रतिवादी १९८३

पासून कार्यरत असल्याने आम्ही न्यायाधिकरणाने दिलेल्या आदेशात हस्तक्षेप करण्यास नकार देतो.

त्यानुसार अपील फेटाळले जात आहेत. खर्चाबाबत कोणतेही आदेश नाहीत.

जी.एन.

अपील फेटाळली जातात.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X